

УДК 811.161.3

UDC 811.161.3

КАТЭГОРЫЯ РЭТРАСПЕКЦЫІ Ў МАСТАЦКІМ ТЭКСЦЕ: ЛЕКСІЧНЫЯ СРОДКІ ВЫРАЖЭННЯ

LEXICO-SEMANTIC MEANS OF EXPRESSING LOCATIVITY IN A LITERARY TEXT

В. П. Дзігадзюк,
*аспірант кафедры беларускай
і рускай філалогіі МДПУ
імя І. П. Шамякіна*

V. Digadyuk,
*Postgraduate Student of the Department
of Linguistics and Linguodidactics,
MSPU named after P. Shamyakin*

Паступіў у рэдакцыю 25.06.19.

Received on 25.06.19.

У артыкуле прааналізаваны навуковыя працы, прысвечаныя вывучэнню катэгорыі рэтрэспекцыі ў мовазнаўстве (І. В. Ціўяевай, Н. В. Брускавай, Л. Н. Фёдаровай і інш.), прадстаўлена класіфікацыя кірункаў даследавання названай з'явы ў лінгвістыцы.

Артыкул прысвечаны вызначэнню лексічных сродкаў рэалізацыі катэгорыі рэтрэспекцыі ў мастацкім тэксце. Выяўлены і сістэматызаваны асноўныя спосабы ўвядзення дадзенай формы дыскантынума ў сюжэтны час: фактар матывацыі, уласна аўтарскія словы-паказальнікі. Прадстаўлены імпліцытныя (лексічны паўтор) і экспліцытныя (акалічнасныя часавыя маркеры, словы рэтрэспектыўнай семантыкі, антрапонімы) лексічныя адзінкі, якія прама або ўскосна паказваюць на змену ў часавым напрамку.

Ключавыя словы: катэгорыя рэтрэспекцыі, форма дыскантынума, экспліцытныя сродкі, імпліцытныя сродкі, рэтрэспектыўная семантыка, сюжэтны час, лексічныя маркеры, антрапонімы.

The article analyzes the scientific works devoted to the study of the category of retrospection in linguistics, such as I. Tsivyeva, N. Bruskova, L. Fedorova and others. The classification of areas of study of such a phenomenon in linguistics is represented.

The article is devoted to defining lexical means of formation of the category of retrospection in literary text. The main ways of introducing the form of discontinuum in the plot time, such as motivating factor, author's own word-pointers are highlighted and systematized. Implicit (lexical repetition) and explicit (adverbial temporary markers, semantically retrospective words, anthroponyms) lexical units are presented, which directly or indirectly indicate a change in the time direction.

Keywords: category of retrospection, form of discontinuum, explicit means, implicit means, retrospective semantics, plot time, lexical markers, anthroponyms.

Тэкставая катэгорыя рэтрэспекцыі прыцягвае ўвагу даследчыкаў на працягу гісторыі развіцця мовазнаўства. Выклікае цікавасць пытанне пра фарміраванне рэтрэспекцыі ў мастацкім тэксце, а таксама сродкі і спосабы яе выражэння ў творах мастацкай літаратуры. Названае пытанне з'яўляецца прадметам многіх лінгвістычных даследаванняў і знаходзіць сваё адлюстраванне ў працах навукоўцаў. Даследчык Н. В. Брускова адносіць рэтрэспекцыю да часткі структуры дыскантынума, паколькі яна можа рэалізоўвацца шляхам перапляцення часавых падзей або перарывам у апавяданні з мэтай паведамлення дзеянняў, якія адбыліся або адбудуцца ў адносінах да моманту гутаркі [1]. І. В. Ціўяева лічыць, што, нягледзячы на падабенства ў некаторых аспектах з таксісам і дзейксісам, рэтрэспекцыя з'яўляецца самастойнай граматычнай катэгорыяй у межах тэксту [2]. Іншай думкі прытрымліваецца Л. Н. Фёдарова. Вучоны разглядае даследуемую адзінку як ка-

тэгорыю тэксту, якая «мае не толькі план зместу (увядзенне новай змястоўна-фактуальнай інфармацыі і вяртанне да раней прад'яўленай), але і план выражэння» [3]. І. Р. Гальперын кваліфікуе рэтрэспекцыю як тэкстаўтваральную катэгорыю, якая з дапамогай моўных сродкаў спрыяе пераходу да папярэдняй змястоўна-фактуальнай інфармацыі [4].

Як бачна, пры вывучэнні катэгорыі рэтрэспекцыі даследчыкі абапіраліся на розныя метадалагічныя прынцыпы – граматычныя, функцыянальныя і семантычныя. Былі прааналізаваны асноўныя аспекты дадзенай тэкставай катэгорыі. Вызначаны функцыі, якія форма дыскантынума выконвае як у змястоўна-сэнсавай структуры тэксту (экспліцытная, інтрадуктыўная, наратыўная і кампаратыўная; акцэнтная, сегментацыйная і інтэграцыйная), так і ў сюжэтна-кампазіцыйным плане (сюжэтная, кампазіцыйная), што характарызуе яе як поліфункцыянальную катэгорыю. Вылучаны віды

рэтраспекцыі: унутрытэкставая і затэкставая; дыстантная і кантактная; экспліцытная і імпліцытная; фразавая, міжфразавая і тэкставая; аб'ектыўна-аўтарская і суб'ектыўна-чытацкая. Пры гэтым на сённяшні дзень застаюцца не вывучанымі пытанні спосабаў і сродкаў выражэння аналізуемай адзінкі.

Актуальнасць артыкула абумоўлена адсутнасцю даследаванняў катэгорыі рэтраспекцыі ў беларускім мовазнаўстве і неабходнасцю вызначыць сродкі яе актуалізацыі ў тэкставай прасторы.

Мэта артыкула – даць лінгвістычную характарыстыку моўнай рэпрэзентацыі катэгорыі рэтраспекцыі, вызначыць і класіфікаваць лексічныя спосабы яе выражэння.

Катэгорыя рэтраспекцыі ў мастацкім тэксце можа быць выражана лексічнымі сродкамі як экспліцытна, так і імпліцытна. Пад апошнім мы разумеем спосаб звароту да мінулых дзеянняў на аснове логіка-асацыятыўных сувязей. Чытач звязвае падзеі, што адбываюцца, з тымі, якія ўзнікаюць у яго памяці. Такому пераходу паміж часавымі планамі спрыяе лексічны паўтор: *Грэшнаў здаецца Брачыславе просьба яе стрыечнага брата Рамана – угаварыць князеўну паглядзець сёння вечарам свята Ярылы, што Купаллем завецца. <...> Але ўсё роўна просьба Раманава ашаламіла. «Здурнеў ты!» – прыкрыкнула* (В. Іпатава). У дадзеным урыўку мы разглядаем дыстантны паўтор, дзе ключавое слова *просьба* прымушае нас успомніць размову Рамана з яго зводнай сястрой, якую ён папрасіў прывесці Прадыславу на святкаванні Купалля. Дадзены від дыскантынума характарызуецца наяўнасцю семантычнага слова ў пачатку рэтраспектыўнай часткі і аддаленай па сюжэце ад яе звычывавай адзінкі (далей – ЗФА). Аднак лексічны паўтор можа быць як у зачыне ЗФА, так і ў паслядоўнай рэтраспектыўнай ЗФА, як гэта прадэманстравана ў наступным прыкладзе: *Але ўсё роўна князь Георгі, бацька Прадыславы, перабраўся з дзядзінца, <...> Але Прадыслава была рада іхняму перасяленню: яна магла цяпер часцей выходзіць за горад, у адрозненне думаць пра тое, што хвалявала яе душу, – філасофскія развагі Платона і Арыстоцеля, свае ўласныя ўяўленні аб жыцці і смерці, аб сэнсе быцця* (В. Іпатава).

Кантактны паўтор звычайна сустракаецца ў канцы ЗФА і пачатку наступнай рэтраспектыўнай тэкстасструктуры: *Бацька не прыехаў яшчэ з палявання, і Прадыслава адзінока сядзела ў сваёй прасторнай,*

па-візантыйску абстаўленай святліцы. Яна сама абставіла яе так – усходнія мяккія пухы ля светла-арэхавага, з гнутымі ножкамі стала; на дубовых паліцах ля сцяны, зацягнутай аксамітам, – кнігі (В. Іпатава).

Асаблівую групу складаюць словы, якія набываюць значэнне рэтраспектыўнасці толькі пад уплывам кантэксту. *Напрыклад, Адразу бачна: маці ўсё ведае* (В. Іпатава). Значэнне займенніка *ўсё* ў дадзеным кантэксце – усе падзеі, што адбыліся да моманту гаворкі. Чытачу зразумела, што маці галоўнага перасанажа Прадыславы вядома, што яе дачка закахана ў селяніна і сустракалася з ім употай, у гэтым выпадку мы назіраем адсылачную рэтраспекцыю.

У якасці лексічных сродкаў рэалізацыі катэгорыі рэтраспекцыі выступаюць акалічнасці часу, якія ў залежнасці ад «ступені часовай выяўленасці падзяляюцца на вызначана-фіксаваную і няпэўна-фіксаваную арыентацыю» [5, с. 18–20].

Так, ва урыўку *Малодшы князь учора глядзеў на яе, саромеючыся, і ў той жа час амаль не адводзіў вачэй. А яна была халодная і спакойная. Адмовіла сватам і нават не задумалася – а чаму?* (В. Іпатава) акалічнасць *учора* прама і адназначна паказвае на час, што гаворыць аб выяўленай аддаленасці падзеі ад часу ажыццяўлення маўленчага акта. У дадзеным выпадку вылучаецца фіксаваная разнавіднасць пэўнай тэмпаральнай арыентацыі. Неканкрэтнасць або размытасць у прадстаўленні часу сведчыць аб няпэўна-фіксаваным відзе акалічнасных паказальнікаў, так як ступень блізкасці або дыстанцыяванне дзеяння ў адносінах да моманту гаворкі не дакладная, напрыклад: *Нібы ўсё гэта ўжо было з ёй калісьці – дзе, як? У сне ці другім жыцці?* (В. Іпатава).

Аднак найбольш поўна размежаваць акалічнасныя рэтраспектыўныя маркеры нам удалося на аснове класіфікацыі часовага дзейкіса М. І. Віолінай [6]. Дадзеная тыпалогія грунтуецца на прыкмеце тэмпаральнай лакалізаванасці падзеі ў адносінах да кропкі адліку ці базіснага часу. Такім чынам, мы вылучаем абсалютныя, адносныя і абсалютна-адносныя лексічныя сродкі арыентацыі на момант падзеі ў мінулым. Пад абсалютнымі маркерамі намі разумеюцца канкрэтныя паказальнікі рэтраспектыўнасці. У якасці такіх уяўляецца год, дата, час, сама падзея, якія суадносяцца з каляндарнай сістэмай адліку. Напрыклад: *Даўно няма тае семіна-*

рыі, ні касцела – толькі рэшткі сцен заста-ліся... Няма і царквы, што, як і належала, стаяла па другі бок пляца ад касцела і гэ-таксама была панішчаная на пачатку шасцідзясятых (Л. Рублеўская).

Адносныя маркеры суадносяцца з дзейк-тычнай сістэмай. У залежнасці ад стаўлення да моманту гаворкі яны ўключаюць дзейк-тыкі і анафорыкі. Дзейктычныя паказальнікі рэтраспектыўна эксплікуюць падзею ў адно-сінах да моманту акта камунікацыі ці да само-га гаворачага: **Толькі што гаварыла з маці, а здаецца, што прайшлі вякі** (В. Іпатава); **Але цяпер, на світанні, рака была іншая, чым некалькі гадзін назад, калі Прадыслава вярталася ад Рамана** (В. Іпатава).

Анафарыстычныя акалічнасныя маркеры паказваюць на тэмпаральную лакалізава-насць падзеі ў адносінах да іншай падзеі. «Ты – наша», – сказаў ён **даўно, на купаль-скую ноч** (В. Іпатава).

Абсалютна-адносныя або змешаныя па-казальнікі рэтраспекцыі ўяўляюць сабой адзінкі з храналагічнай і дзейктычнай рэфе-рэнцыяй адначасова. Так, у сказе **Але жыла з учарашняга дня ў ёй нейкая незразуме-лая трывога** (В. Іпатава) акалічнасць **учора** як суадносіцца з каляндарнай сістэмай адліку адрэзкаў часу, так і размяшчае падзеі адносна кропкі адліку.

Аналіз лексічных акалічнасных маркераў даследуемай катэгорыі дазволіў вызначыць некалькі функцый, якія яны выконваюць. Па-першае, дапаўняюць рэтраспектыўны харак-тар адзінкі, ужо выражанай граматычнымі формамі дзеяслова ці іншымі тыпамі прэды-катаў. Так, напрыклад **Вы ўчора яго бачылі. Помніце?** (В. Іпатава). Па-другое, лексічныя маркеры надаюць асноўны рэтраспектыўны характар выказванню, калі прэдыкатыў не нясе значэнне прошлага. Гэта звязана з тым, што часавыя формы белару-скага дзеяслова не маюць выразна выяўленага размежавання блізкасці / аддаленасці дзеяння ад моманту размовы, як у іншых мовах – англійскай, нямецкай, французскай і г. д. Напрыклад, **Вось і ўчора, калі папрасілі яе ў вялікую грыдніцу, дзе накілі сваты, яна перш-наперш падышла да яго, нізка схілілася ў паклоне. Потым па-дышла да сватоў, што прыехалі ад тураўскага князя Рагвалода. Двое – князі. Астатнія ж, відаць, баяры <...>** (В. Іпатава). Такім чынам, мы можам сцвярджаць, што акалічнасныя маркеры адыгрываюць важ-ную ролю ў выражэнні дыскантынума, і ча-сам зрух «налева» не магчымы без іх.

Да лексічных сродкаў выражэння рэтра-спекцыі мы можам таксама аднесці і часа-выя злучнікі. Нягледзячы на тое, што яны могуць удзельнічаць у функцыі таксіса, у да-дзеным выпадку такія маркеры выконваюць тэмпаральную функцыю у якасці акалічна-сцей: <...> – **Я, калі ехаў праз Прагу, на яго магіле пабываў, і каралеўскі батанічны сад, дзе ён працаваў апошнім часам, наведваў. Ён жа ў брата пані Беаты служыў** (В. Іпатава).

Яшчэ адна група, якая ўваходзіць у склад сродкаў выражэння даследуемай катэгорыі, уключае ў сябе словы рэтраспектыўнай се-мантыкі. Сюды мы адносім адзінкі, якія ма-юць сему памяць. Дзеясловы як **помніцца, усплывалі (у вачах), успамінаецца, забыцца, запамніла, паўстала даўно, успомніла, усплывалі ў памяці** і г. д. звычайна ініцыююць рэтраспектыўныя ЗФА: **Так хочацца ёй паве-сяліцца з ранейшымі сяброўкамі, забыцца пра ўсё – як стаў халопам яе бацька, узяўшы за сябе прыгожую Марыну з двара князя Георгія** (В. Іпатава). Рэтраспектыўны дзеяслоў **забыцца** ўзмацняецца займен-нікам **усё**, які прама падводзіць да пераходу ад цяперашняга мастацкага да прошлага часу.

Назіраецца ўжыванне назоўнікаў, якія се-мантычна суадносяцца з планам мінулага: **успамін, памяць, думкі** і г. д.: **Як азэрэнне, прыйшоў раптам успамін – ніша Неа Моні на Хіосе. Славуная мазаіка старажытных майсброў. І апостал Іаан з Прэабражэння. Толькі ён быў суровы, няўмолыты, а гэты – зусім хлапчук** (В. Іпатава)

Да лексічных адзінак рэтраспектыўнага характару належаць прыметнікі, якія аб'яд-ноўвае паняцце «мінулае»: – **А ці ня ўчара-шні гэты кавалер? – Раптам запыталася старая Баркалубіха, паказваючы на Варо-та** (В. Іпатава). – **Ці не звяртайце увагі ... Ён – Таго ... Ненармальны. Сваяк былога дырэктара школы** (В. Рублеўская).

Адзначана, што антрапонімы таксама дазваляюць чытачу перанесціся ў часавым руху назад, грунтуючыся на тым факце, што адрасат валодае інфармацыяй аб жыцці або падзеях, звязаных з тым чалавекам, чыё імя было згадана. Так, наступны прыклад нагад-вае нам вядомае ўсім беларусам з гісторыі паданне пра полацкую князёўну Рагнеду, з якой звязана сапраўдная трагедыя, гібель Полацка і заснаванне цяперашняга Заслаўя: **А інакш нельга ў гэтым злосным, неспра-вядлівым свеце. Вось бацька – як яму хо-чацца пры яе дапамозе дабіцца нечага свайго! <...> Гордая Рагнеда не захацела**

аднойчы разуць свайго нарачонага – прымуслі. І яе змогуць! (В. Іпатава)

Немалаважную ролю ва ўвядзенні рэтра-спекцыі ў план апавядання адыгрывае фактар матывацыі. Пад гэтым тэрмінам разумецца «сэнсавы ўплыў адрэзкаў тэксту на наступнае рэтраспектыўнае выказванне, што вызначае тэматыку, змест і структуру апошняга» [3, с. 8]. Іншымі словамі, чытач у думках падрыхтоўваецца да змены часавага плану ад мастацкага цяперашняга да мінулых падзей, успамінаў. Трэба адзначыць, што перадрэтраспектыўныя ЗФА падводзяць да дыскантынуума як прама, так і ўскосна, на аснове ўяўных асацыяцый. Заканчваюцца такія адрэзкі асаблівымі тыпамі сказаў, якія сігналізуюць аб часавым зруху, змене тэмы. Маркіраванне іх таксама вызначаецца лексічна-семантычнымі адзінкамі. Як сцвярджае Л. Н. Фёдарова [3], матываванасць суадносіцца з кампазіцыйна-тэкставай рэтраспекцыяй, якая характарызуецца ўвядзеннем новай змястоўна-фактуальнай інфармацыі: *Жанчына спынілася на беразе Палаты, азірнула. Ціха было вакол. Спакойна і звыкла расшпіліла і зняла клубок. Па плячах рассыпаліся густыя валасы. Потым гэтак жа нетаропка вызвалілася з чорнага свайго адзення і засталася ў доўгай бела кашулі, з-пад якой упарта вытыркаліся грудзі. Закінуўшы рукі за галаву, пацягнулася, а потым павольна пачала спускацца да ракі. І раптам ускрыкнула ад жаху, убацьнуўшы побач цёмную мужчынскую постаць. Яна пахіснулася, але яе ўтрымалі моцныя рукі. І ад гэтага дотыку затрапятала цэла, нечым далёкім-далёкім пасяля на яе. На кароткае, як маланка, імгненне ўспомніла тое, аб чым старалася забыць усе доўгія гады, як старалася забыць і многае іншае... Манастыр, куды яна прыбегла, каб навечна прысвяціць службе Богу... Назаўтра – пострыг. А потым сястра Алімпія, дзябёлая чырванашчокая дзяўчына, азірнуўшыся, сказала ёй у час малітвы: «Калі пойдучы ўсе на вячэрнюю малітву – бяжы, дзеўка, у канец саду. Там цябе Раман твоя будзе чакаць...» (В. Іпатава). Так, у дадзеным урыўку тэксту мы бачым асацыятыўную сувязь паміж фактарам матывацыі (далей – ФМ) і рэтраспектыўнай часткай. Падзеі мінулага ўсплываюць у памяці галоўнага персанажа Ефрасінні як рэакцыя на ўбачанае, на дотык мужчынскай рукі. Імгненнасць змены часавага плану падтрымліваецца лексічнымі (*затрапятала цэла; далёкім-далёкім павеяла; на ка-**

роткае, як маланка, імгненне ўспомніла) і графічнымі маркерамі. Ніжняя мяжа перадрэтраспектыўнай ЗФА эксплікавана падводзіць да рэтраспекцыі: *ўспомніла, нечым, далёкім-далёкім, забыць, усе доўгія гады*. ФМ таксама з'яўляецца фонам, які падрыхтоўвае і настройвае чытача на хуткую змену падзей, трымае яго ў падазрэнні, напрузе.

Такім чынам, можам адзначыць, што фактар матывацыі з'яўляецца фонам для ўвядзення рэтраспекцыі, а ўжыванне пэўнай лексікі прадвызначае эксплікацыю наступных адрэзкаў папярэдняй змястоўна-фактуальнай інфармацыі.

Назіраюцца выпадкі ўвядзення ў рэтраспектыўную тэкстаструктуру ў выглядзе прамых аўтарскіх слоў-паказальнікаў. Ад асобы самога апавядальніка аўтар падрыхтоўвае чытача да змены часавага плану або паказвае на падзею, якая адбылася да моманту гаворкі: *Расскажу пра чалавека, якога кахала так, як толькі можа кахаць жанчына, – імя яго засталася невыдамым, хаця спраў зрабіў ён многа і навучыў мяне змялю сваю любіць і ведаць, хто я такая і на якой зямлі жыю* (В. Іпатава).

Праведзенае даследаванне дазваляе зрабіць наступныя вывады. Граматычныя сродкі з'яўляюцца не адзінымі маркерамі значэнняў рэтраспекцыі ў мастацкім тэксце. Яны выступаюць узмацняльнікам эксплікаванага выражэння дыскантынуума, якое праяўляецца ў лексіцы беларускай мовы.

З лінгвістычнага пункту гледжання рэалізацыя дадзенай катэгорыі ў беларускай мастацкай літаратуры вар'іруецца ад прамых спосабаў выражэння да ўскосных. Маркіраванасць рэтраспектыўных значэнняў вызначаецца імпліцытна, экспліцытна, на аснове лагічнай аперацыі ўключэння. Колькасная перавага акалічнасных часавых маркераў, слоў рэтраспектыўнай семантыкі – дзеясловаў, назоўнікаў, прыметнікаў, часавыя злучнікі – вызначаюць высокую ступень эксплікаванасці даследуемай катэгорыі. Імпліцытныя сродкі выражэння – антрапонімы, займеннікі, назоўнікі – характарызуюцца тым, што ў іх інтэнцыі і матывацыі апавядальніка аказваюцца больш схаванымі, што прадугледжвае актыўны ўдзел чытача ў самім працэсе інтэрпрэтацыі сказаў. Так, лексічны паўтор на аснове логіка-асацыятыўных сувязей вяртае да падзей на часовай плоскасці «налева». Трэба адзначыць і важнасць перадрэтраспектыўнай часткі і ўласна прамых аўтарскіх слоў-паказальнікаў на наступную змену часавага плану.

Проведзены аналіз сродкаў выражэння рэтраспекцыі паказаў, што праблемы, звязаныя з моўнай актуалізацыяй дадзенай катэгорыі, адкрываюць перспектывы для далейшага вывучэння тэмы. Улічваючы, што фор-

ма дыскантынуума вызначаецца не толькі пры дапамозе лексічных адзінак, можна працягваць даследаванне ў выяўленні марфалагічных і сінтаксічных сродкаў яе фарміравання.

ЛИТАРАТУРА

1. Брускова, Н. В. Категории ретроспекции и проспекции в художественном тексте: на материале немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Брускова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1983. – 22 с.
2. Тивьяева, И. В. Ретроспективные сверхфразовые единства: формы и функции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. В. Тивьяева. – Тула, 2007. – 175 с.
3. Федорова, Л. Н. Категория ретроспекции в художественном тексте: на материале английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Н. Федорова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1982. – 21 с.
4. Гальперин, И. Р. Ретроспекция и проспекция в тексте / И. Р. Гальперин // Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин ; отв. ред. Г. В. Степанов. – 9-е изд. – М., 2016. – С. 105–113.
5. Бондарко, А. В. Теория функциональной грамматики (темпоральность / модальность) : пособие для студентов / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
6. Виолина, М. И. Временной дейксис в повествовательном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / М. И. Виолина. – М., 2002. – 176 с.

REFERENCES

1. Brusikova, N. V. Kategorii retrospekticii i prospekticii v khudozhestvennom tekste: na materiale nemetskogo yazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / N. V. Brusikova ; Mosk. gos. ped. in-t inostr. yaz. – M., 1983. – 22 s.
2. Tivyayeva, I. V. Retrospektivnyye sverkhfrazovyye yedinstva: formy i funktsii : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / I. V. Tivyayeva. – Tula, 2007. – 175 s.
3. Fedorova, L. N. Kategoriya retrospekticii v khudozhestvennom tekste: na materiale angliyskogo yazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / L. N. Fedorova ; Mosk. gos. ped. in-t inostr. yaz. – M., 1982. – 21 s.
4. Galperin, I. R. Retrospektiya i prospektiya v tekste / I. R. Galperin // Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovaniya / I. R. Galperin ; otv. red. G. V. Stepanov. – 9-ye izd. – M., 2016. – S. 105–113.
5. Bondarko, A. V. Teoriya funktsionalnoy grammatiki (temporalnost' / modalnost') : posobiye dlya studentov / A. V. Bondarko. – L. : Nauka, 1990. – 264 s.
6. Violina, M. I. Vremennoy deyksis v povestvovatel'nom tekste : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 / M. I. Violina. – M., 2002. – 176 s.

ДЕПОЗИТОВАНО